

Уразымбетов Т.Е.
**Заң тілінің стилистикалық
біртектілігі және
бейнелеу мүмкіншіліктері**

Бұл ғылыми мақалада заң тілін іске асырудағы жазбаша және ауызша нысандары, маман-заңгердің иеленуіне қажет болатын ерекше кодты көрсетеді. Жақсы білім және дамыған тілді сезіну, оның барлық байлығын қолдана білушілік, әрбір маманға өзінің таңдаған саласында жоғары сатыдағы маман болуға мүмкіншілік береді. Заң мәтіндерінің тіл қырларын игеру, процессуалдық құжаттарды толтыру барысында стилистикалық мүмкіншіліктерді таңдау, заңгердің сөз сөйлеу мәдениеті жалпы мәдени деңгейінің көрсеткіші ретінде, тілге деген саналық қатынас – құқықтық мемлекет құру жағдайындағы заманауи маманға қажеттігі – жоғары ой мәдениетіне тікелей жол болып табылатын ғылымды зерттеуді қамтиды.

Түйін сөздер: заң лингвистикасы, заң тілінің лексикалық ерекшеліктері, морфологиялық өзгешеліктер, метафоралар, кекесін, риторикалық сұрақ және риторикалық лептеу.

Urazimbetov T.E.
**Stylistic uniformity and visual
possibilities of the law language**

This scientific article examines the written and oral forms of implementing the law language that represents a special code, that must possess a specialist lawyer. Good knowledge and a developed sense of language, the ability to use all of his wealth to those skilled in helping to achieve professional skills in the selected industries. Also, mastering the language features of legal texts, the possibility of a stylistic choice in the preparation of procedural documents, legal speech culture as an indicator of the general cultural level, a conscious attitude to the language – are a way for the high culture of thinking needed in a modern specialist construction law.

Key words: law-linguistics, lexical features of law language, morphological changes, metaphors, irony, rhetoric questions and rhetoric exclamation.

Уразымбетов Т.Е.
**Стилистическая однородность
и изобразительные
возможности языка закона**

В данной научной статье исследуются письменные и устные формы реализации языка закона, представляющие особый код, которым должен владеть специалист-юрист. Хорошее знание и развитое чувство языка, умение пользоваться всем его богатством, помогающее каждому специалисту в достижении профессионализма на выбранном отделе. А также освоение языковых черт юридических текстов, возможность стилистического выбора при составлении процессуальных документов, речевая культура юриста как показатель общего культурного уровня, сознательное отношение к языку – путь к высокой культуре мышления, необходимой современному специалисту в условиях строительства правового государства.

Ключевые слова: юрислингвистика, лексические особенности языка закона, морфологические изменения, метафоры, ирония, риторический вопрос и риторическое восклицание.

ЗАҢ ТІЛІНІҢ СТИЛИСТИКАЛЫҚ БІРТЕКТІЛІГІ ЖӘНЕ БЕЙНЕЛЕУ МҮМКІНШІЛІКТЕРІ

*Судья – бұл сөйлейтін заң, ал заң – ол үнсіз судья.
(Цицерон)*

Кейінгі кезде заң лингвистикасында маманның коммуникативтік тұлғасын сипаттауға деген қызығушылық өсуде. Оны сипаттай отырып, заңгердің қызметіне күтім жасайтын кәсіби этиканың барлық жанрлық жүйелерін ескеру қажет. Заңды тәжірибе жазба және ауызекі тілдің әртүрлілігінің түрлі жанрларын қолдануды болжайды: айыптау және қорғаныстық сөз сөйлеулер, соттағы жарыссөздер, мәжіліс өткізу, фирма заң кеңесшісінің жұмысындағы іскерлік құжаттама және басқалары [6.289]. Заң тілі (оның әркелкі жазбалығында) азаматтардың, ұйымдардың және мекемелердің арасындағы құқықтық салаға күтім жасай отырып, келесі жанрларда көрінеді: Қазақстан Республикасының Конституциясы, Заң, Жарлық, акт.

Заңның тілінің жазбалық әркелкілігі, негізболжаушылық айырым қырымен сипатталады: құқық барлық жанрлардың текстеріне негіз болып келеді, яғни олар заң күшімен иеленген.

Заң тілінің лексикалық ерекшеліктері:

1. Заңның арнайы терминологиясын пайдалануы (мәселен, апелляция, кассация, талапкер).
2. Латындылықты пайдалану (мұнда Рим құқығының дәстүрлері көрінеді, мысалы: de jure, de facto және т.б. Көптеген заманауи заң терминдері латын текті – конституция, нотариус, кодекс секілділер.
3. Архаизмді немесе тарихтылықты қолдану (мәселен, мемлекет басшысы, декрет).
4. Антонимдерді қолдану, өйткені заңдар азаматтардың құқықтары мен міндеттері секілді полярлық мүдделерді көрнектейді. Заңнамалық сөз азнұсқалы, сондықтан онда синонимдер де аз.
5. Өңгіме және жетім сөздердің, сондай-ақ диалектизмдердің толық болмағандығы.

Морфологиялық өзгешеліктер:

1. Заң стилінің жарқын қыры болып етістік зат есімдерін кеңінен қолдану саналады: Мемлекеттік құпияны жария ету; бас бостандықтан айыруы; мемлекеттік опасыздық; міндеттерді орындау; бас бостандықты шектеу; құжаттарды жоғалту және басқалары.

2. Зат есімдік мағынасына қатыстылықты қолдану жағдайлары жиі кездеседі, мысалы: жәбірленуші – сотталушы – сотталған.

3. Заң мәтіндерінде үстемді нышандағы етістіктер үлкен роль атқарады, бұл заң тілінің директивті және императивті сипатымен байланысты. Императивтілік, еркін пікірді нұқып беретін, синонимикалық мүше қатарынан таңдау жасауда көрінеді: қаулы ету (шешім шығару, шешу, шешімін табу, қаулы шығару); міндеттеу (мүмкіншілік бермеу, мәжбүрлеу, міндеттеу, мүмкіндіксіз қалдыру). Етістіктер қазіргі кезде императивтік нысандардың орнына жиі қолданылады және заңды өкімдер мағынасына ие болуда: Қорғанушы үшін қылмыстық жауаптылық қажетті қорғаныс шегін асырып қол сұғушыға зиян келтірілгеннен кейін орнайды (орнайды = ‘орнауға тиіс’).

176-бап. Тыңшылық

Мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға не олардың өкілдеріне беру, сол сияқты оларға беру мақсатында жинау, жымқыру немесе сақтау, сондай-ақ шетелдік барлаудың тапсырмасы бойынша өзге де мәліметтерді Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделеріне қарсы пайдалану үшін беру немесе жинау, егер бұл іс-әрекеттерді шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ адам жасаса, он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады» [7, 75].

4. Тегеурінділіктің стильдік өңін, сондай-ақ кейбір конструкциялардың инфинитивтері иемденеді: Іс өндіріске қабылданды және алдын ала тергеуге кіріседі.

5. Заң стилінің морфологиялық қырларын анықтаушылар болып, сондай-ақ

– Шынайы қатыстылықты толық нысанда кеңінен қолдану саналады.

632-бап. Алқабилер қатысатын сот құрамы

Егер қылмыстық іс материалдарында мемлекеттік құпия болуы мүмкін деген мәлімет болған жағдайда, алқабилерден оларды жария етпеуі туралы қолхат алынады. Мұндай қолхат беруден алқабилер бас тартқан жағдайда, төрағалық етуші кезекте тұрған алқабилерді ауыстырады (Сол жерде) [8, 358].

6. Керек, қажет, міндетті, сотты секілді қысқасын есімдерді қолдану (оларда императивтік сипатта) заң стилі үшін сипатты:

Егер қорғаушы қылмыстық іс бойынша материалдарда мемлекеттік құпия бар жағдайда, және оған қатысуға рұқсаты болмаған кезде, ол

құпияны жария етпеу туралы қолхат беруге міндетті (Сол жерде).

7. Сирек жеке есімділік қолданылады.

8. Қысқа кері қатыстылықты қолдану жағдайы жиіленеді, яғни бейтарап белсенді конструкциялардан саны жағынан артық түседі: тәуекел мәлімдеу, материалды залал келтірілді, дене зақымдары келтірілді, қылмыс жасалды, Қылмыстық кодекспен қарастырылған.

9. Аббревиатуралар кеңінен қолданылады (СІМ, ТБ ІІБ (Сыртқы істер министрлігі, тергеу бөлімі, Ішкі істер басқармасы), АҚ (Азаматтық кодекс) тағы басқалары, және күрделі қысқартылған сөздер (салықберуші, мұрагер).

10. Сөзге көмек шылаулар қолданылады: мақсатқа сәйкес, сай, барысында, бөлікте, қатынасты.

29-бап. Жариялылық

1. Қылмыстық істерді талқылау барлық соттарда және сот сатыларында ашық жүргізіледі. Сот талқылауының жариялылығын шектеуге ол мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қорғау мүдделеріне қайшы келгенде ғана жол беріледі. Іске қатысатын адамдардың өмірінің интимдік жақтары туралы мәліметтердің жария етілуін болғызбау мақсатында, кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша, жыныстық қылмыстар туралы істер бойынша және басқа да істер бойынша, сондай-ақ оны жәбірленушінің, куәның немесе іске қатысатын басқа да адамдардың, сондай-ақ олардың отбасы мүшелерінің немесе жақын туыстарының қауіпсіздігі мүдделері талап ететін жағдайларда, соттың уәжді қаулысы бойынша жабық сот талқылауына жол беріледі.

2. Жабық отырыста істерді талқылау осы Кодексте белгіленген барлық қағидалар сақтала отырып жүзеге асырылады.

3. Соттың үкімі және іс бойынша қабылданған қаулылар барлық жағдайларда көпшілік алдында жарияланады. Жабық сот отырысында қаралған істер бойынша үкімнің кіріспе және қарар бөліктері ғана көпшілік алдында жария етіледі [8, 34].

296-бап. Күдікті мен оның қорғаушысын істің барлық материалдарымен таныстыру.

1. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам осы Кодекстің 295-бабының талаптарын орындай отырып, күдіктіге және оның қорғаушысына айыптаулар тізімін қоспағанда, тігіліп, нөмірленіп, іс парақтарының тізімдемесіне енгізіліп, байланып және тергеу органының мөрімен куәландырылып қойылуға тиіс қылмыстық істің барлық мате-

риалдарын ұсынады. Күдіктінің немесе оның қорғаушысының өтінуі бойынша танысу үшін заттай дәлелдемелер де ұсынылады және егер тергеу әрекеттерінің хаттамаларына қоса берілген болса, фонограммалар, бейнежазбалар, кинофильмдер, слайдтар, өзге де ақпарат жеткізгіштер тыңдатып-көрсетіледі. Күдіктінің немесе оның қорғаушысының өтінуі бойынша олар істің материалдарымен бірге немесе бөлек таныса алады [8, 209-210].

185-бап. Мемлекеттік құпияларды заңсыз жинау, тарату, жария ету

Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер олар ірі залал келтіруге немесе өзге де ауыр зардаптардың туындауына әкеп соқса, – белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бес жылдан сегіз жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады (сол жерде) [7, 77-78].

186-бап. Мемлекеттік құпиялары бар мәліметтер жеткізгіштерді жоғалту

Адамның өзіне қызмет, жұмыс бабымен не Қазақстан Республикасының заңында көзделген өзге де негіздер бойынша сеніп тапсырылған мемлекеттік құпиялары бар мәліметтер жеткізгіштерді абайсызда жоғалтуы, егер жоғалту мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтер жеткізгіштермен жұмыс істеудің белгіленген қағидаларын бұзу салдары болып табылса, – белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға жазаланады (сол жерде).

Жоғарыда тізімдеп аталған барлық жанрлар заңнама мәтіндерінің лексика, морфология және синтаксис ерекшеліктері заң тілінің стилистикалығын, біркелкілігін, стандарттығын, дәлме-дәлдігін және қаталдығын құрайды. Бұл біржағынан құжаттарды тез құрауды, ал өзге жағынан – қабылдаушы әсер алуының бірмінділігін қамтамасыз етеді [7, 78].

Кәсіби қызметте тілдің жазбаша ғана емес, сондай-ақ ауызша түрлілігін де игеру – бұл, осындай бүгінгі күн маман-заңгеріне қойылатын талап. Соттағы сөз сөйлеу – көпшілік алдында ауызша шығып сөйлеу формасының бірі. Ежелгі Грекия мен Ежелгі Римдегі практикалық риторикасының бірден-бір кең тараған түрі болып саналған сот қызылтілділігінің нысандау тарихы қызықты. Тарих біздерге Антифонт, Андокид, Лисий, Демосфен есімдерін сақтап

келді. Соттағы сөздер қашанда объективтік мәліметтерді беруге ғана емес, сондай-ақ оқиғалар немесе құбылыстарға эмоционалды баға беруге де бағытталған. Сот сөздерінің үлгілері мамандармен – «логографтармен» өңделген, яғни сөз сөйлеуді сипаттап жазатын жазушыларымен. Афинада сотта шығып сөйлеу үшін сөздерді құрайтын адамдарды нақты осылай атаған.

Сотта сөз сөйлеу кіріспеден басталған, ол судьялардың ақниетті назарын аудару үшін есептелген, содан кейін істің деректік тарапын мазмұндау жүргізілген, келесі бөлігін мазмұндаудың дұрыстығын дәлелдеу мен қарсыласпен пікірталастық құраған, соңында – қорытынды түседі. Кіріспе және қорытынды – сот сөзінің ең стандартты бөлігі, бірақ соттағы дау мәнімен кемірек жанасады.

Сот риторикасының тарихында «қылмыстық істердегі алғашқы шешен» ретінде аталатын, ерекше орын Антифонтқа берілген, Антифонттың сақталған 15-ке жуық, соттағы сөздерінің барлығы да кісі өлтіру туралы қылмыстық істерге жатады. Нақты сол айыптау үшін, сондай-ақ сотталушыны қорғау үшін сөз сөйлеуші қолдана алатын дәйектер жүйесін құрастырған. Антифонтты кең тыңдармандар үшін көтерілген, заң тілін құрауға талпынғандарға жатқызуға болады [2.289]. Антифонттың «негізгі ұғымдарға» деген сүйіспеншілігі, кейіптік сипаттауларға ынтығы белгілі: «Менің перзентсіздігімнің салдарынан, көзімнің тірісінде ұмыт боламын» (ұл перзентсіз, мен көзімнің тірісінде өлі боламын) дегені сияқты. Антифонттың шешендік мұрасы: заң мен судьялардың әділеттігін мадақтау, сотталушының оған деген аяушылығы туралы өтініші – сот сөзінің практикасында кейіннен орталық орындары болып саналды. Сот шешімінен, «логограф» Лисий – афина сотымен бекітілген уақыт шектігінде материалдарды айтумен бөлектенеді. Оның сөздері ой-пікірінің қысқалығы және айқындылығымен, баяндалу материаларының қатаң композициясымен өзгешеленген. Лисий сөзінің сүйкімділігі – сендірерлікте және сөздің күшінде көрінеді [2.44].

Исократ тыңдармандар сенімінің табысы үшін үнсіздік секілді, риторикалық тұрпатты қолданған. Оған сондай-ақ, мадақтау сөздердің – энкомиін құрауда қарайды [2.58].

Демосфенде риторикалық амалдар арсеналы орасан, солардың ішіндегі ең өзіне ұнағаны ол, эмоциялық әсер алуды күшейтетіндері. Логикалық екпін – бұл Демосфеннің мағынаны бөлек шығарудағы басты тәсілі, сол себептен ол жиі анафоре – тұтасбітікке сүйейді, яғни түп

сөз басында бір сөзді қайта-қайта қайталау. Антитеза – бұл Демосфеннің өте жақсы қолдана алатын амалы: «сен медреседе қызмет қылдың – мен онда оқыдым», «Сен сиқыр құпиясына тәуелді болдың – мен оған телділендім», «сен өзгелердің сыртынан жазып жүрдің – мен отырысқа қатысып және шешім шығардым», «сен қашанда үшінші адам рөлін орындадың – мен оны тамашаладым», «сен құлдырадың – мен қуана ысқырдым», «сен қашанда дұшпандарға жәрдемдестің – мен отаным үшін еңбектендім» [2.79].

Демосфеннің ең сүйікті соқпақтары – ол, метафора және гипербола: «Сіздер өздеріңізді жәй ғана жауынгер ретінде емес, сондай-ақ өздеріңіздің саптарыңызға, дағдыларыңызға және батылдықтарыңызға масаттануға тұрарлықтай көрсеттіңіздер». Міне неліктен сіздерді мадақтайды, ал сіздер өздеріңіз құдайларды құрбандық және мейрамдар үшін алғыстайсыздар» [2.79].

Бүгінде сот сөзінің практикасы, көпшілік алдына шығып сөйлеудің көп ғасырлық тәжірибесін ескере отырып, әділсоттың жалпы мақсаттары мен нақты міндеттерімен сипатталады. Соттағы сөздің жоғары кәсіби деңгейіне, егер шешен құқықтықты ғана емес, сондай-ақ стилистикалық тіл нормаларын да сақтаған жағдайда қол жеткізеді. Сот сөзі рационалдық және эмоционалдық жоспарлардың арақатынастылығы негізінде құралады, логикалық элементтер тіл бейнелі-бейнелеуші құралдарының есебінде өңделеді. Бірақ бүгінгі күн сот өндірісі шарттарында сөз сөйлеу көлемі жағынан кішірейген, ал дәлелдеу жағы психологиялық саралаумен салыстыру бойынша көбірек мағынаға ие болған. Қазіргі кезде сот процестерінде көркем әдебиеттерінен алынатын салтанатты сөздер, цитаталар сирек айтылады. Бүгінгі күннің сот қызылтілділігі, асыра айтқанда, жәй шаруашылық сөздерге келіңкірейді [4.138]. Дегенмен сот стилистикасында заңгерлерге қашанда көмек болатын, өзіндік бейнелік құралдардың арсеналын табу әбден мүмкін.

Олардың бірі – интонация. Дауысты бір көтеріп немесе бір түсіріп, тым-тырыс орнағанда дауысты саябырлату – дауыс ырғағында құрылып эффект беретін, әйгілі орыс сот шешені Ф.Н. Плеваконың сөзі біздерге белгілі. Мысалы, ауыр қылмыс жасағандығы үшін толықтай әшкерелген шіркеу священнигін соттап жатты. Іс сотталушының кінәлілігі бойынша тікелей дәлелі бар жәй болатын, сондықтан да қорғап сөйлеудің сәттілігі қисындық күшке емес,

эмоционалдық әсер ете алуға тәуелді болды. Плеваконың сөзі бірнеше сауатты рәсімделген интонациялық сөздерден құралды.

«Алкаби мырзалар! Іс айқын болып тұр. Прокурордың айтқандары, барлық жағынан дұрыс. Бұл қылмыстардың барлығында сотталушы жасаған және оны ол мойындауда.

Мұнда, несіне дауласамыз? Бірақ мен сіздердің назарларыңызды келесі жәйтқа аударғым келеді. Сіздердің алдарыңызда отыз жыл бойы өздеріңіздің күнәларыңызды босатқан адам отыр, Енді оның күні сіздерге қарауда: Ал сіздер оның күнәсін кешіріп, босата аласыздар ма?» – деп ұялтқан.

Ежелгі шешендер соншалықты ұнататын, үлкен бейнелеуші мүмкіндіктерді кейіптік – антитеза, сөзқайталау, гипербола, қалжың, риторикалық сұрақ және риторикалық лептеу, сондай-ақ сөздің диалогациясы секілді құралдармен қолдана алады.

Контрасттың бір бейнесі – антитеза, қарсы қойылатын ұғым немесе ереже: Өз елінде бақарудың тізгінін қолда ұстай отырып, сотталушылар әділсоттың барлық заңды нысандарын жойды, сот өндірісінің, мәдениетті адамзатының өзіне сіңірген барлық қағидаттарын ысырып тастады. Бірақ оларды барлық құқықтық кепілдіктерді сақтап, сотталушыларға қорғану үшін барлық заң мүмкіншіліктерін қамтамасыз ете отырып Халықаралық сот соттайды (Нюрнберг процесіндегі КСРО тарапынан айыптаушы Р.А. Руденконың сөзі).

Қайталап сөйлеу сөйлемшенің эмоционалды бағасын береді: Қара алтын (мұнай), өмірден кету (өлу), ақ халатты абзал жандар (дәрігер), кіші қандастар (жануарлар), күн шығыстағы ел (Жапония).

Метафоралар (жалпы белгідегі негізде заттарды салыстыру) сот сөздерінде жиі қолданылады: әділ-сот қолында, айғақтар қатары, әділет сот семсері секілді. Кейінтерді құрау үшін соттың сөзінде де жай – ауыспалар пайдаланылады.

Алдамыш ассигнациялар ертегіде айтылғандай жыланның шумағы секілді. Біреу оны тастап жіберді, ал олар әр жаққа жорғалап кетті. Олардың бірі базардан қайтқан шаруаның қалтасына кіріп кетіп одан соңғы еңбекпен тапқан тиынын тартып алады, екіншісі рекрут түбіртегін сатып алу үшін қажет соммадан 50 сом ақшаны жымқырады, және сол астыртын, өзінің қылмыстанған қолымен жәбірленгенді (тірі қайтуы мүмкін емес) сарбаз болуға итермелейді, үшіншісі, өзге де және тартымды қала көшесіне қуылған жаста, сұлу шетел тігінші қы-

зының алған соңғы 13 сомнан он сомын жұлып алады, т.б. сонда біз әрбір осындай жыландардың жорғалап кеткен жолдарын аңдуымыз керек пе, әлде оларды таратып жібергенді айыптай алмайтын болғанымыз ба? (А.Ф. Конидің соттағы сөзінен).

Метафораларды қолдану, «қашанда өзінде ақиқаттықтың сезгіш-көрнекі көруінде ақпаратты тасымалдаушы туралы», дискрипция секілді бейнелеуші амалға сипатты (шынайы немесе ойдан шығарылған объектерді санау жолымен сипаттау) [5.148].

Дискрипцияның түрлілігі болып гипотопозис табылады: «көз алдында тұрған» ретінде объектіні көрсететін сипаттаудың түрі. Мұндай сот қызылтілдік бейнесінің негізгі міндеті – тыңдармандардың эмоциясын ояту, ондағы аяу сезімін күшейтетін айтарлықтай бейнелік дәйегі. Нағыз осындай амалдарды әйгілі орыс адвокаты Н.П. Карабчевский қолданған: Гипербола – қандай да болмасын әрекет немесе құбылысты асыра ұлғайтып айтуға көмек болатын бейне, тыңдармандарға өте үлкен күшпен әсер етуге ие: Айыптаушыға... Ивановты хайуан... етіп көрсету төтенше түрде ұнайды (С.А. Андреевскийдің соттағы сөзі).

Кекесін (*ирония*) (астыртын кекету), әдетте, сот сөздерінде деректерге әділ баға беру үшін қолданылады. Мысалы, Ф.Н. Плеваконың, Бабинин ісі бойынша, соттағы сөзінде осы амал қолданылған: «Көмекке Бабининнің отбасы келген, дегенмен олар құжатта қарақшылар ордасы секілді бейнеленген. Мінекей, өзгелерге үлгі болатын шенеунік Сулима мен Бабинин қарақшы отбасының сыбағасына, осындай оғаш рөлдер бұйырған. «Сулима Диканның көзін ойып тастайды, Бабининдер көмекке келеді... Абзал жан Сулима Диканьға емделу үшін ақшамен көмек етуден бас тартып, кедейді

жәрдемсіз қалдырады – қарақшы отбасы оған баспана береді, Диканьды емдейді, өздерінің үйіне тұрғызады» – деген сөздері секілді.

Сот сөзінің бейнеленуі, сондай-ақ оның диолагациясында құралады, яғни, хабарлы пішіннен сұрақ пішініне өту.

Әйгілі орыс заңгері В.И. Жуковский жалғыз қамалуды былай сипаттайды: Сотталушы жалғыз отыру камерасында бір жарым жыл отырған. Ал сіздер алқаби мырзалар, жалғыз қамауда отырудың не екенін білесіздер ме? Ол – ұзындығынан үш қадам, енінен екі қадам және... бір үзім аспан көрмейсіз!» Сот залындағы отырған шешендерге қойылған сұрақ, қисындық және эмоционалдық акценттерді өзгертеді, сотталушының жағдайын айқынырақ көрсетуге көмек етеді.

Риторикалық сұрақ және риторикалық лептеу – бұл, эмоциялық әсер беруді күшейту үшін есептелген бейне. Сұрақтық жиі лептеу интонациясымен қиюласады: Қалайша олардың ақталуына «сарбаз борышы», «сардар абыройы», «бұйрықты орындау міндеттері» сияқтыларға сілтеме жасауға болады?! (Р.А. Руденконың Нюрнберг процесіндегі сөзінен).

Енді мақаланы қорыта келгенде, заң тілін іске асырудағы жазбаша және ауызша нысандары, маман-заңгердің иеленуіне қажет болатын ерекше кодты көрсетеді. Жақсы білім және дамыған тілді сезіну, оның барлық байлығын қолдана білу, әрбір маманға өзінің таңдаған жолында жоғары сатыдағы маман болуға мүмкіншілік береді. Заң мәтіндерінің тіл қырларын игеру, процессуалдық құжаттарды толтыру барысында стилистикалық мүмкіншіліктерді таңдау, заңгердің сөз сөйлеу мәдениеті жалпы мәдени деңгейінің көрсеткіші ретінде, тілге деген саналық қатынас – құқықтық мемлекет құру жағдайындағы заманауи маманға қажеттігі – жоғары ой мәдениетіне тікелей жол болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Губаева Т.В. Практический курс русского языка для юристов. – Казань: Изд-во ун-та, 1996.
- 2 Корнилова Е.Н. Риторика – искусство убеждать. – М.: Изд-во МГУ, 2010.
- 3 Крысин Л.П., Зубарев В.С. Язык и стиль обвинительного заключения. – М.: Юридическая лит-ра, 2000.
- 4 Машина О.Ю. Русский язык и культура речи. – М.: Инфра-М, 2011.
- 5 Москвин В.П. Риторика и теория коммуникации. Виды, стили и тактики речевого общения. – М.: Изд-во «Либроком», 2012.
- 6 Рябова Е.С. О необходимости совершенствования описания коммуникативной личности юриста // Материалы XV Международной научной конференции 1-3 февраля 2011 г. – М., 2011.

References

- 1 Gubaeva T.V. Prakticheskij kurs russkogo jazyka dlja juristov. – Kazan?: Izd-vo un-ta, 1996.
- 2 Kornilova E.N. Ritorika – iskusstvo ubezhdat'. – M.: izd-vo MGU, 2010.
- 3 Krysin L.P., Zubarev B.C. Jazyk i stil' obvinitel'nogo zakljuchenija. – M., Juridicheskaja lit-ra, 2000.
- 4 Mashina O.Ju. Russkij jazyk i kul'tura rechi. – M.: Infra-M, 2011.
- 5 Moskvina V.P. Ritorika i teorija kommunikacii. Vidy, stili i taktiki rechevogo obshhenija. – M.: izd-vo «Librokom», 2012.
- 6 Rjabova E.S. O neobходимosti sovershenstvovaniya opisanija kommunikativnoj lichnosti jurista // Materialy XV Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii 1-3 fevralja 2011 g. – M., 2011.